

Історія 8

Лекція #17:

ПРОТИПОЛЬСЬКІ
ПОВСТАННЯ

1625-1638

- У вересні 1621 р. Петро Конашевич Сагайдачний та запорізькі козаки розгромили Османський напад на Річ Посполиту.
- Польський король обіцяв козакам всілякі права, та збільшення реєстру козаків.

- Як знаємо, до чотирьох місяців, польський король і Сейм Речі Посполитої рішив що обіцянки козакам були непотрібні.
- Ще за життя гетьмана Сагайдачного, король зламав договори.
- Проте, польський король, Владислав Ваза, переслав Сагайдачному дорогоцінний меч в подяці за перемогу під Хотином.

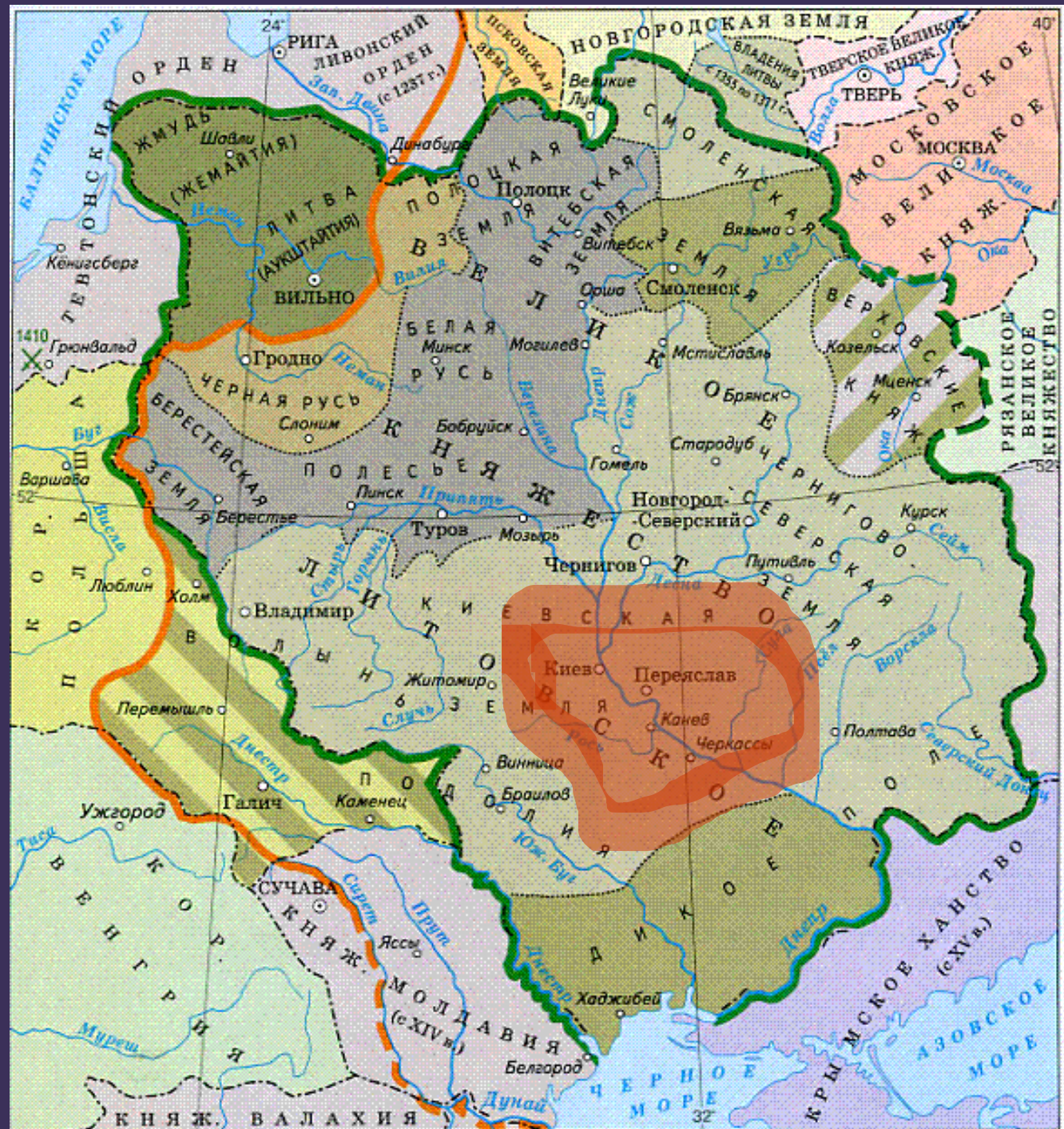
- Меч дарований коронним-принцом Речі Посполитою Сагайдачному за геройську охорону Польсько-Литовського князівства, 1622.

- Польська шляхта породовжувала поширювати свої маєтки (**land holdings**) і закріпачувати козаків.
- Вони теж дуже побоювалися (**feared**) зріст козацьких земель, як також і постійний приплив втікачів від кріпаччини на Запоріжжя.
- З їхнього боку, запорожці рішили, що якщо поляки не дотримуються своїх договорів, навіщо козакам дотримуватися до обіцянки ненападу на Османів.
- В 1624 р. запорожці знову почали морські походи.

МАРКО ЖМАЙЛО-КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

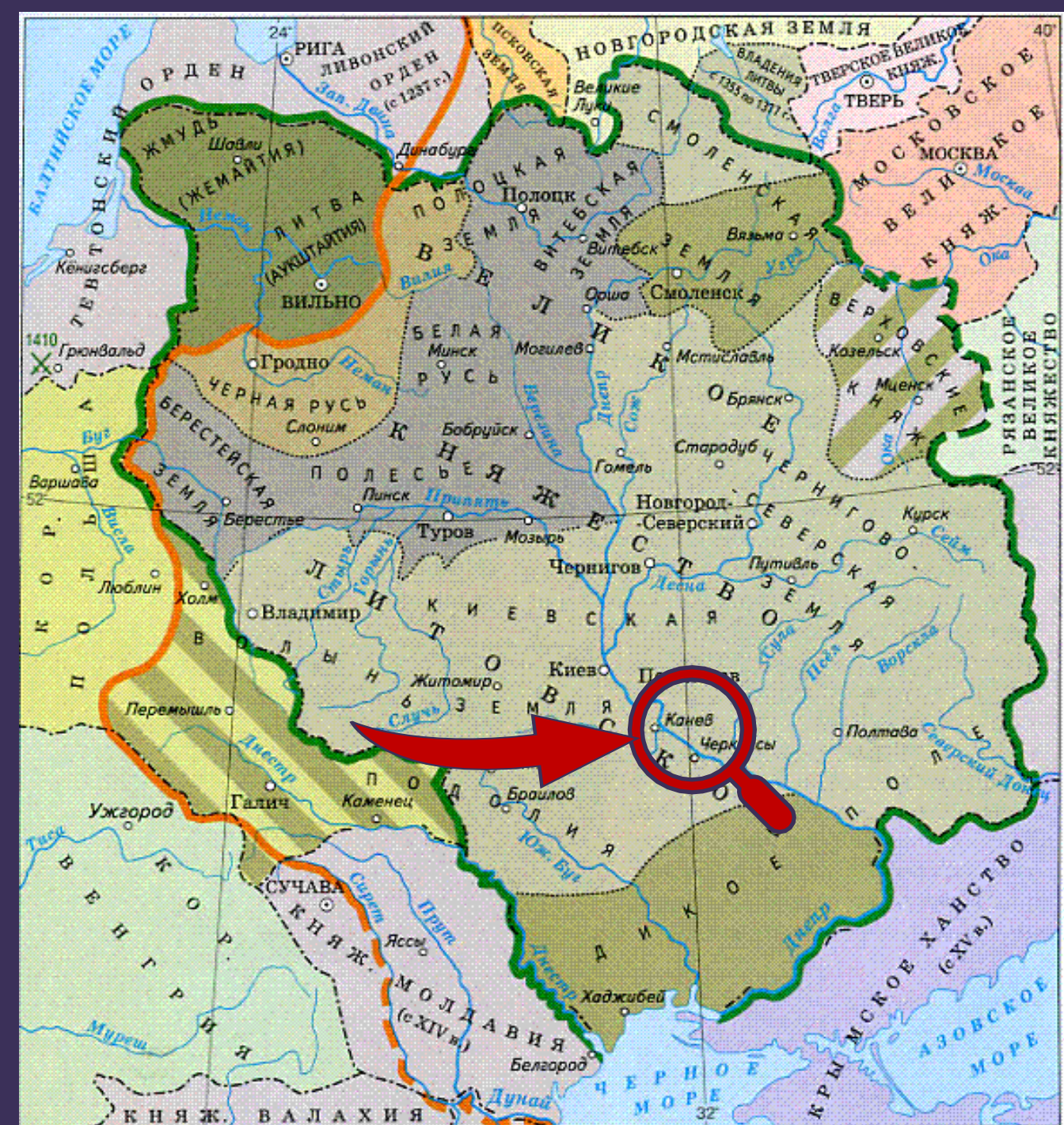
1625

- Того самого року, козаки які оселилися на землях Київщини та Черкащини, заявили, що не визнають влади польського короля, назначених королем старшин і старост (administrators).

- З кінцем літа 1625, польський Сейм вислав коронного гетьмана Станіслава Конецпольського на Запоріжжя, щоб розбити козацьку силу, та примусти запорожців стати частиною Речі Посполитої.

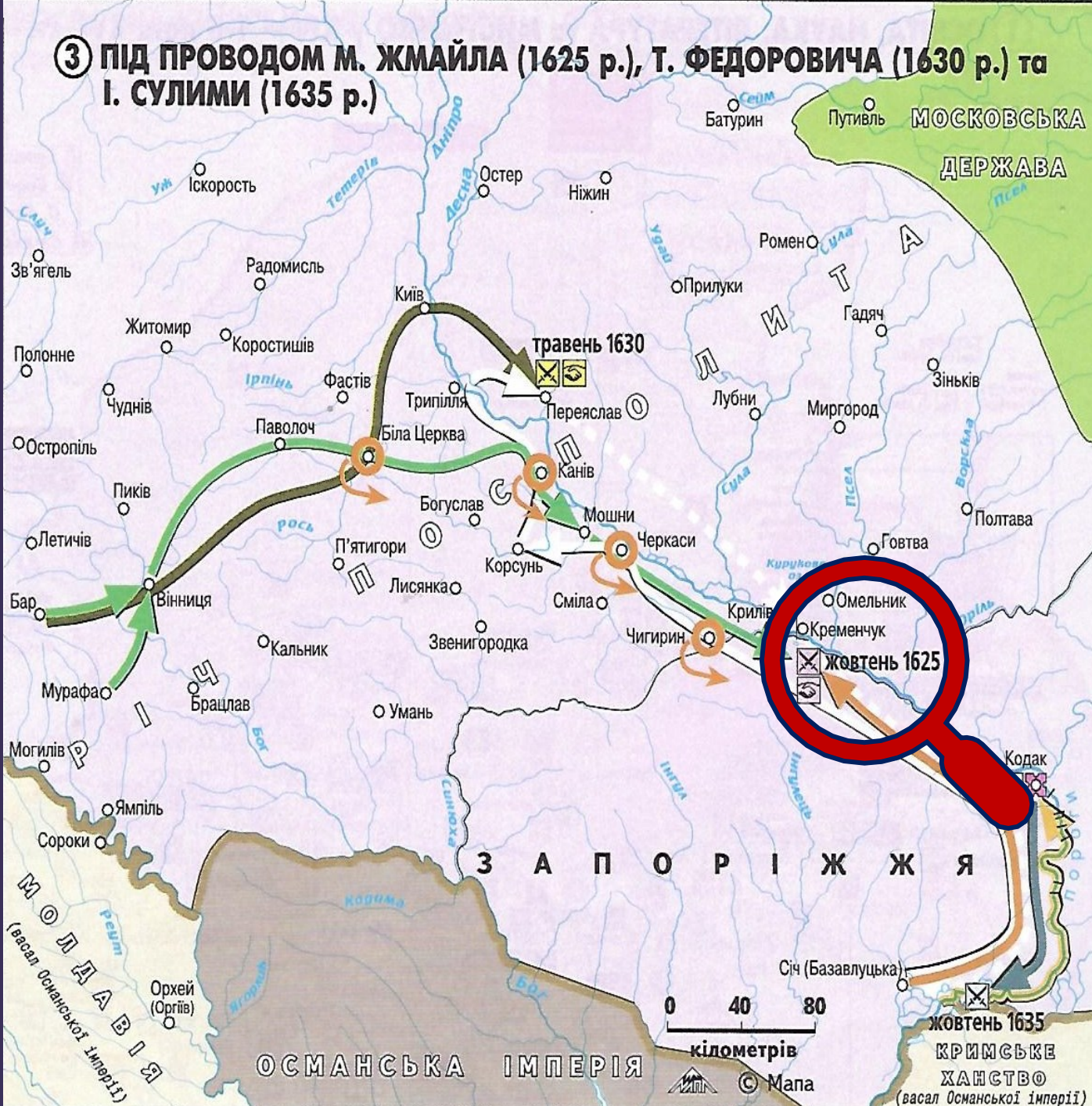

- Конецпольський спершу напав на місто Канів, де після кривавого бою, козаки відступили в напрям міста Черкаси.
- Коло Черкас, вже збиралися козацькі загони .

- В околиці міста Кременчук, на підтримку козаків Канева та Черкащини прибули запорізькі козаки під проводом гетьмана Марка Жмайла-Кульчицького.
- Запорожці привезли зі собою гармати.

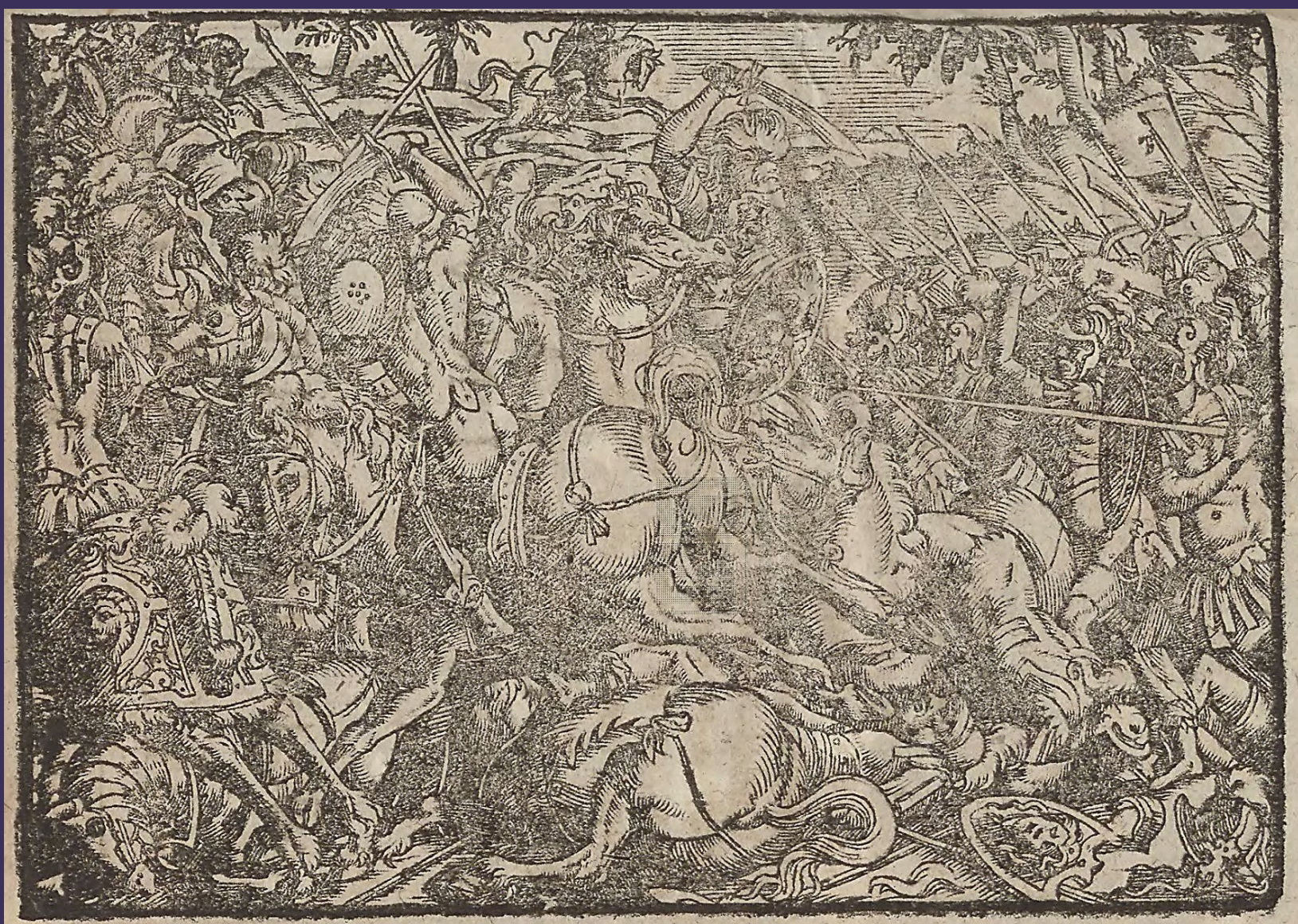

③ ПІД ПРОВОДОМ М. ЖМАЙЛА (1625 р.), Т. ФЕДОРОВИЧА (1630 р.) та І. СУЛИМИ (1635 р.)

- 15-го жовтня відбувся кривавий бій.
- Козаки сильно боролися, та завдали полякам великих втрат, але згодом мусіли відступити до Курукового озера.

- Там, козаки уклали охоронний табір.
- Конецпольський майже три тижні невдало старався розбити козацький табір, та знищити запорожців.

➤ Дереворит Куруківської битви, з польського літопису, 1629.

- 6 листопада, козаки вибрали нового гетьмана, Михайла Дорошенка, та погодилися на перемир'я (cease fire).
- Гетьман Дорошенко та гетьман Конецпольський підписали новий договір між Польщею та козаками.

- Куруківський договір включав такі пункти:
 - козацький реєстер збільшено від 3,000 до 6,000 жонатих козаків, і мав стати правний до 6 тижнів;
 - реєстрові мали бути завжди готові на службу королю, і мали скласти присягу королеві;
 - загальна річна платня реєстровим підвищена до 60,000 злотих; (це не включало старшину)
 - козаки вибирали свого гетьмана, але він мусів бути ухвалений королем;
 - дано амністію «повстанцям».

- Проте, Куруківський договір також включав такі пункти:
 - козакам заборонено жити на землях магнатів чи церкви;
 - козакам заборонено втручатися в справи церкви;
 - козакам заборонено провадити незалежну заграничну політику;
 - козакам заборонено іти походами проти Османської Імперії чи Кримського Ханства;
 - всі козаки не в реєстрі мали повернутися до свого пана і кріпаччини.

ORDYNACYA

Woyśká I. K. M. Zaporoskiego:

przez Jáśnie Wielmożnego Páná:

STANISŁAWA
KONIECPOLSKIEGO,

Woiwody Sandomirskiego / Hetmána Polnego
Koronnego / y przez Ich Mécior Pánow Comis-
sarzow od K. J. M. y Rzeczypospolitey deputo-
wanych. Przez krwáwy boy z nimi uczyniony / y
pó zwycięstwie nád nimi szczęśliwie otrzymanym /
postánowiona / y przysięga ichże sámych zá-
wárta / w Dbożie Ostrówá ná Niedz-
wiedzkich Łozách / dnia 6. Li-
stopadá / Roku / 1625.

Roku Panskiego, 1626.

Przedmowa do Kozaków

ZAPOROWSKICH.

Z Najcięż Kozacy Króla Pána swego /
y też Hetmána w bitwach potężnego.

Cny naród Lechow / który męstwem słynie
Póli Dniepr płynie /

Nie dawnych czasów / Turczyńa płasáli
w Wołoskich polách / z nim sie wgniali.

Kádey Bássow / Spáhiow / Jánczarow /
Zdrádných Tátarow.

Nie pomogły nic ich burzace działá /
Tám hárdosc iego síla śwánkowała.
Sam Cesarz Osman prosił sie pókoiti /
Dstawal w boiu.

Gdy mężny Hetman Chodkiewicz w stawiony /
Przez niego Moskal / y Szwed postromiony /
Sacre Kycerstwo do boiu sprawował /
Regimentował.

Podczasy Móżny y serca wielkiego /
Polna Bulawa od Króla swosiego
Szturmy gwałtowne nie strážne mu były:
Tureckie síly.

Ználiście męstwo / sámiście doználi /
Gdyście sie z Turki często wgniali.

➤ Куруківський договір, 1626.

- Наступні роки бачили:
 - щораз більше знущання над українським населенням;
 - щораз більше кріпаків які втікали на Запоріжжя;
 - щораз більше нападів панів на хутори незалежних козаків, де брали козаків і їхні родини назад у кріпацьку неволю, або прямо вбивали;
 - щораз більше переслідування православної церкви;
 - велику ворожнечу між реєстровими і запоріжцями.

ТАРАС ФЕДОРОВИЧ ТРЯСИЛО

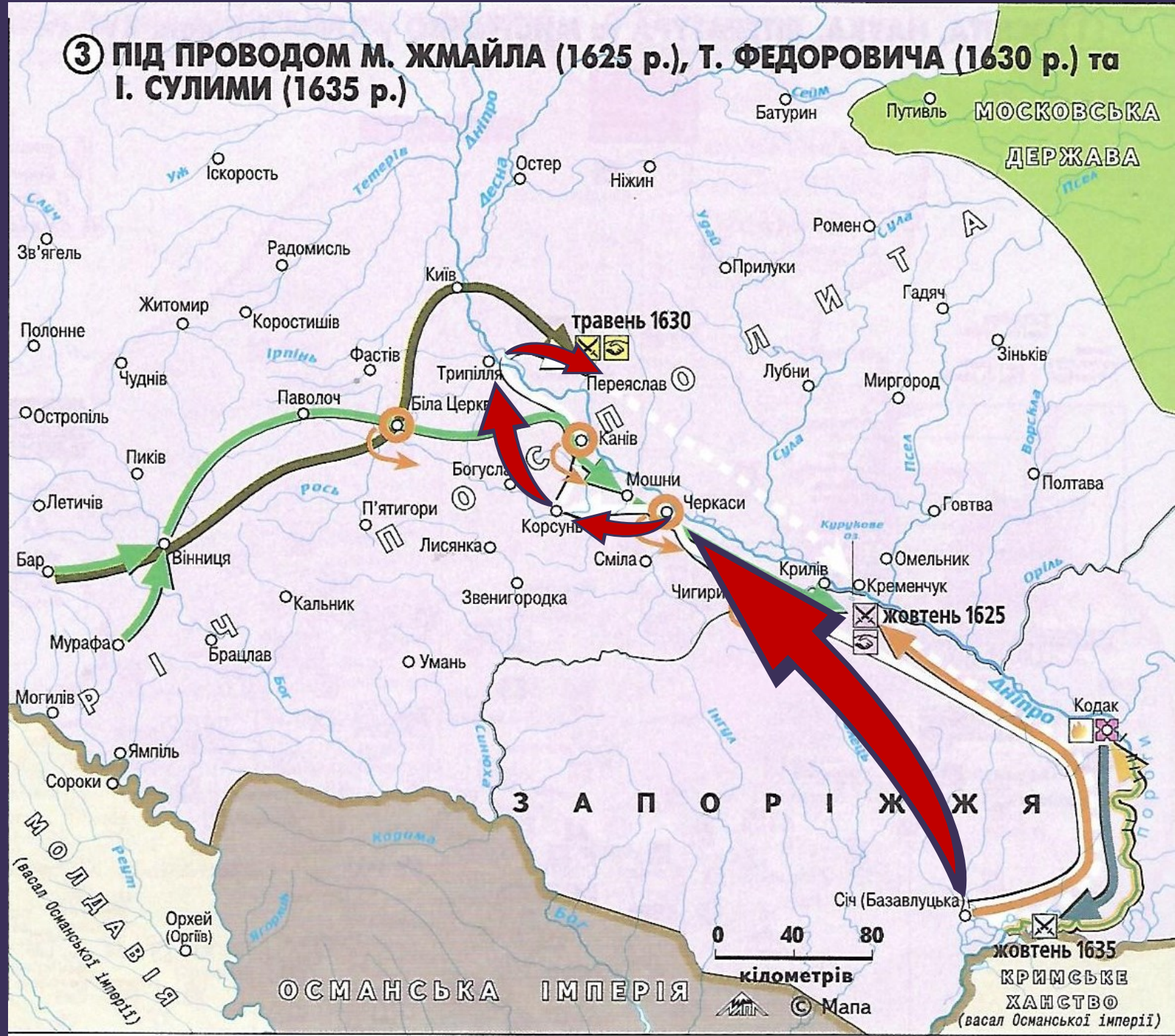
1630

- Весною 1630 р. 700 козаків вирушили із Січі, під проводом січового отамана Тараса Федоровича – Трясила.
- По дорозі, вони почали нападати на маєтки панів – палили палаци, в Черкасах арештували та стратили гетьмана реєстрових козаків, Григорія Чорного.

- В той сам час, Київський Митрополит, вислав прозьбу щоб Федорович захищав права православної церкви.
- З кожним наступом на міста, населення (міщани і селяни) приєднувалися до козаків.
- Польська шляхта якнайскоріше втікала за Дніпро, в напрям Польщі.
- Тарас Трясило тоді кинув заклик щоб ціла Україна повстала проти «ляхів» (польської аристократії).

- З початком квітня, Трясило захопив місто Корсунь, і число повстанців зросло на понад 35,000 козаків.

- Польський гетьман Конецпольський, зібравши велике військо, зустрів гетьмана Федоровича недалеко княжого міста Переяслав.
- Облога козацького табору тривала три тижні.

- В ніч 1-го червня 1630, козаки пішли у нічний напад на польський табір.
- Хоча немає точних даних, цей напад став легендарним, і оповідається про нього в літературі, поезії, малярстві як «Тарасова Ніч».
- За легендою, понад тисячу поляків полягло того вечора, і табір Конецпольського знищено.
- Козаки перемогли.

- Конецпольський був примушений підписати договір із козаками.
- В договорі було записано:
 - реєстер козаків збільшено до 8,000;
 - реєстрові мали право вибирати власного гетьмана;
 - що все селянство яке «покозачилося» і мешкало поза межами Речі Посполитої, або в землях козацьких (Черкаси, Ченігів, Полтава, Київ – тобто ціла Наддніпрянщина) мали повернути до своїх панів.

- Хоча реєстрові козаки та старшина прийняли ці умови, Трясило не підписав їх, і з великим загоном козаків, повернувся на Січ.

ТВЕРДИНЯ КОДАК

1635

- Проте, поляки не дотримувалися своїх навіть малих обіцянок, і козаки далі зростали силою та нападали на території Речі Посполитої, як і на османців та на татар.
- Конецпольський тоді вигадав побудувати велику фортецю на Дніпрі.

➤ Коронний гетьман Речі Посполитої Станіслав Конецпольський.

- Коцецький думав, що фортеця побудована над порогами:
 - А) буде ізолювати Запоріжжя;
 - Б) перекриє Дніпро від переїзду козаків;
 - В) зупинить селянів-кріпаків які втікали на Січ;
 - Г) охоронить Польщу від нападів татар.

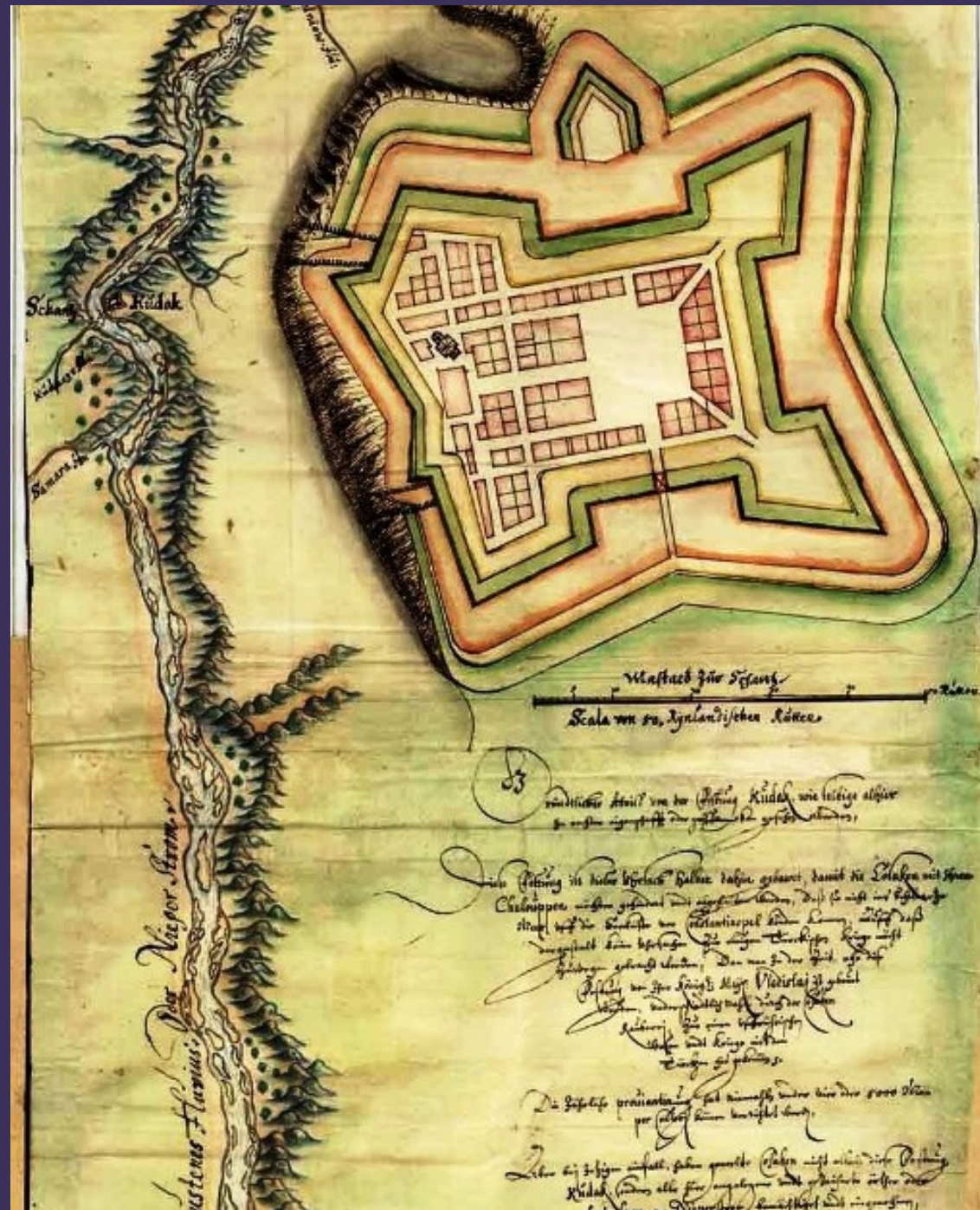
- Будова фортеці почалася в 1635 р., під проводом французьких інженерів та архітекторів – спеціалістами будови фортець.
- Збудована високо над першим Дніпровим порогом, фортеця була оточена глибокими ровами та високими мурами.

- На будову фортеці, Сейм призначив 100,000 польських злотих грошей.

- До кінця літа 1635, рови були викопані, Мури поставлені, та вже стояло 200 німецьких драгунів на варті, якими провадив французький полковник.

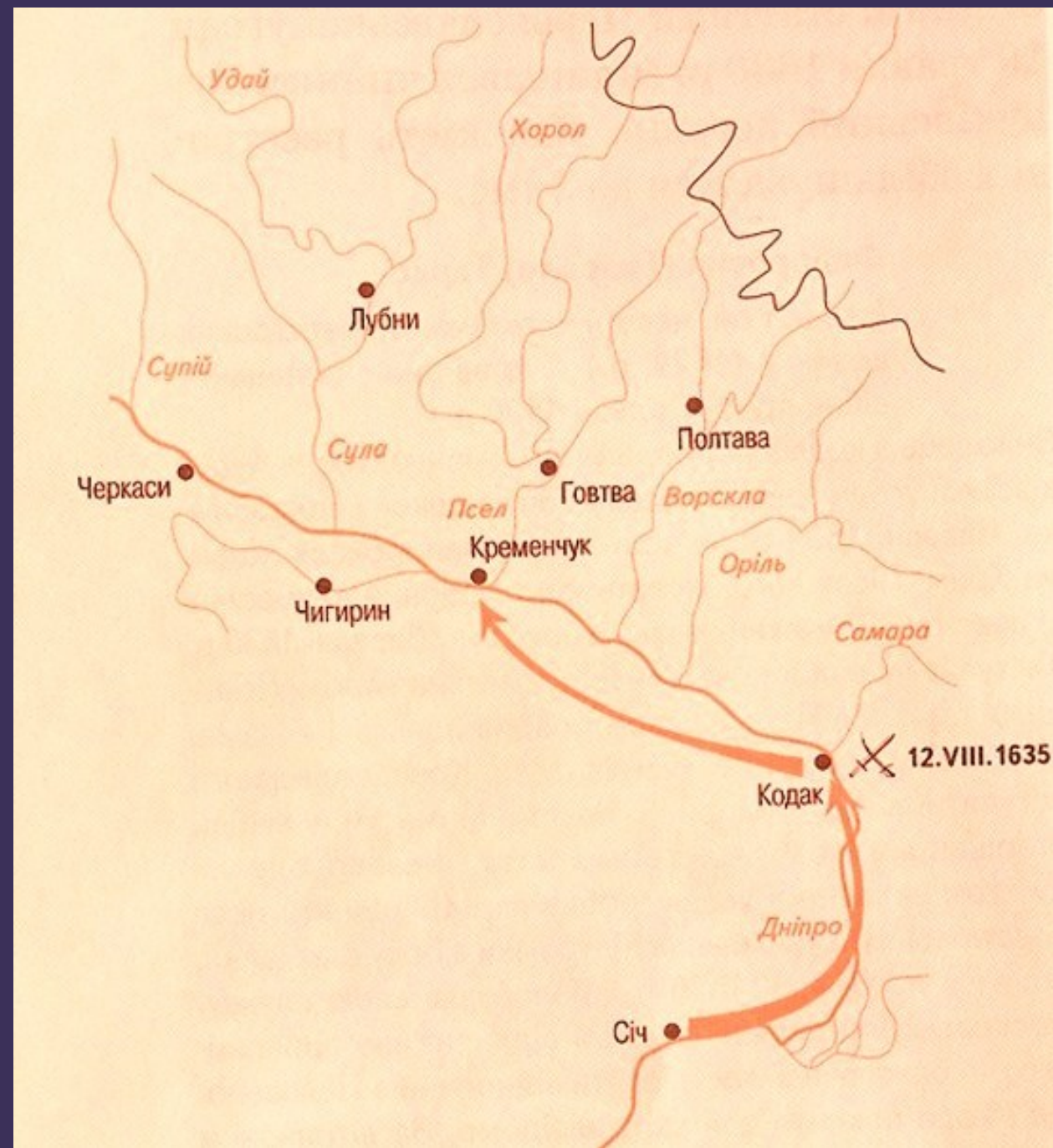

- В ніч 16-17-го серпня, 1635, запорізькі козаки, під проводом гетьмана Івана Сулими, напали на Кодак, вирубали німецьку залого, стратили французького полковника, і знищили фортецю.

- Знищення фортеці Кодак, зробило страшне враження на Польщу, і захопило населення до повстання проти панів.
- Налякані, польські провідники зорганізували реєстрових козаків, та пішли походом проти Сулими.

- А Сулима не зупинився на знищенню фортеці.
- Із запоріжцями, Сулима продовжував похід проти шляхти – йшов вгору Дніпром, та захопив міста Кременчук та Крилов.

- Там Сулима висилав універсали до народу, заохочуючи повстання цілої України проти Речі Посполитої.
- Сулима із запорожцями поставили табір на Дніпровому острові, і оборонялися кілька місяців.
- Після довгої облоги, поляки пішли на обмани, та зрадою виманили гетьмана із табору.

- Сулиму та інших запорізьких полковників арештовано, та завезено у Варшаву.
- Гетьмана Сулиму та двох інших засуджено на смерть.
- Сулима був страчений на горло (**beheaded**), а опісля четвертований (**quartered**) 12 грудня 1635.

ПАВЛО БУТ «ПАВЛЮК»

1637-1638

- Поляки тепер були насторожені на повстання.
- Сейм погодився на відбудову фортеці Кодак, але через брак грошей, цей плян не здійснився аж до 1639 року.

- Одна з причин була нова війна проти запорожців, яку підготував бувший чигиринський реєстровий сотник, Павло Бут.
- На початку 1637 р. Бут подався на Січ, де підготував повстання.
- Ще на весну захопив польські фортеці, та забрав гармати.

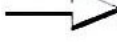

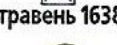

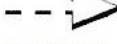
- У липні, Бута вибрано гетьманом на Раді Запорожців, а вже у серпні, гетьман Павло Бут почав напад на Лівобережну Україну.
- Ідучи на Київ, Павло Бут закликав до повстання цілу Україну.
- Повстанці нищили панські міста й маєтки, а пани втікали назад до Польщі.

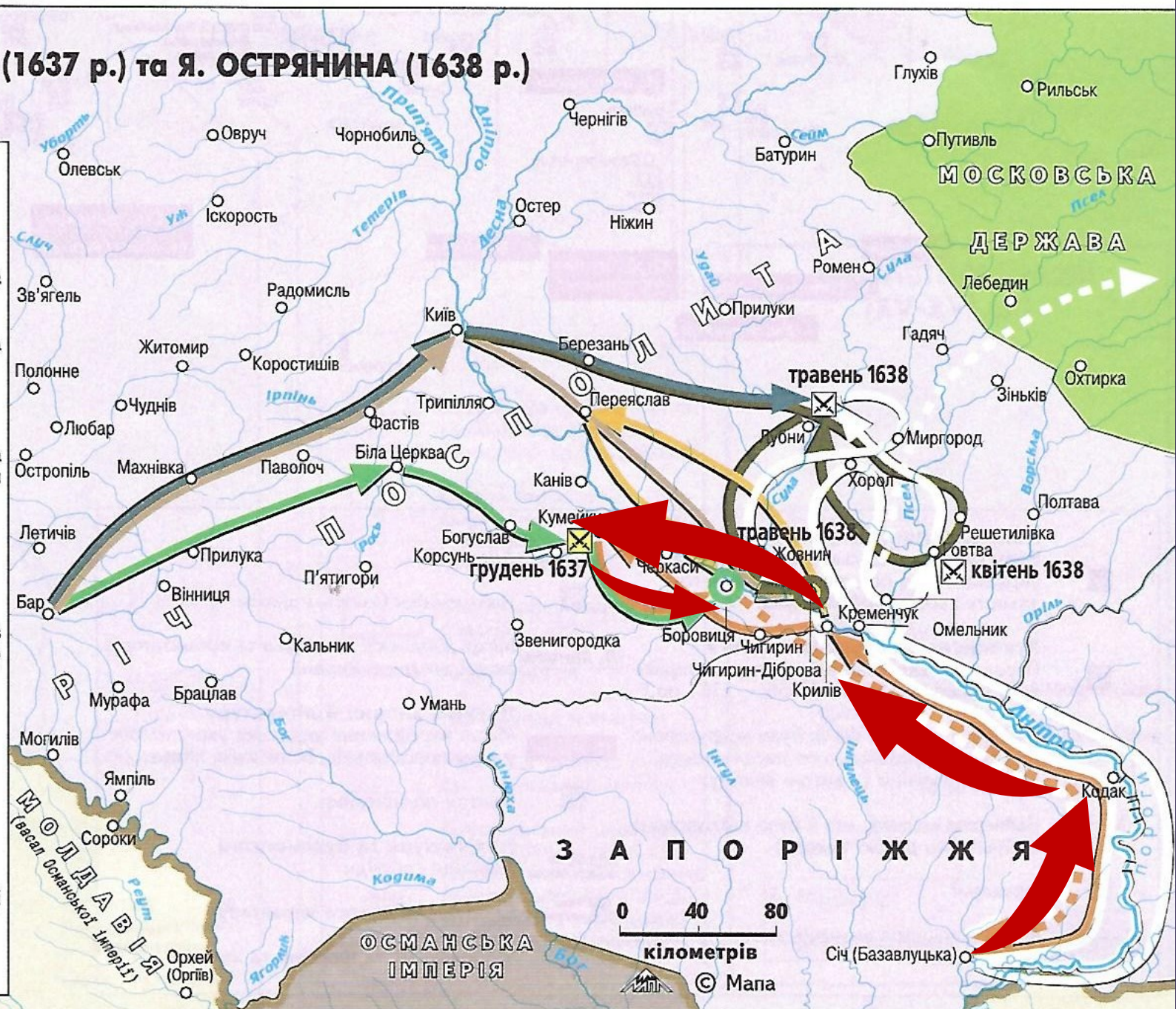
④ ПІД ПРОВОДОМ П. БУТА (1637 р.) та Я. ОСТРЯНИНА (1638 р.)

Повстання під проводом П. Бута (Павлюка) у 1637 р.

- Напрямок руху повстанців під проводом П. Бута (Павлюка)
- Похід повстанського загону К.Скидана й С. Биховця
- Напрямок руху польського війська на чолі з М. Потоцьким
- Битва під Кумейками
грудень 1637
- Облога повстанського загону П. Бута (Павлюка) в Боровиці 10—14 грудня 1637 р.
- Відступ повстанців до Січі

Повстання під проводом Я. Острянина (Остряниці) у 1638 р.

- Напрямок руху повстанських загонів на чолі з Я. Острянином (Остряницею)
- Напрямки руху польського війська: на чолі з М. Потоцьким
- на чолі з Я. Вишневецьким
- на чолі зі С. Потоцьким
- Місця і дати найважливіших битв
травень 1638
- Облога повстанців у таборі на Старці 12 червня—29 липня 1638 р.
- Напрямки відступу повстанців

- Поляки, очікуючи напад козаків, вже чекали із великим наємним військом, та із полками реєстрових козаків.
- Вони зустріли Павлюка коло міста Кумейки, і швидко розбили війська козаків.
- Павлюк відступив до міста Боровиця, де їх наздогнали переважаючі польські війська.
- Тут гетьман капітулював.

- Гетьмана Павла Бута арештували поляки та завезли на суд у Варшаві.
- Там, 9 квітня 1638, гетьмана Павла Бута «Павлюка» скарано на смерть – відрубано йому голову.

ЯКІВ ОСТРЯНИЦЯ І ДМИТРО ГУНЯ

1638

- Хоча поляки зловили і стратили Павлюка, його полковники Яків Остряниця та Дмитро Гуня, продовжували повстання на землях центральної України.

➤ Гетьман Яків Остряниця

- З початку 1638, поляки напали на Січ.
- Отаманом Січі тоді був Дмитро Гуня, який розгромив польські війська, та подався на допомогу повстанню.

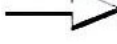

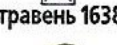

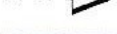
- Козаки спершу відбули швидкі напади, та охопили декілька міст.
- До квітня, козаки контролювали цілим Дніпром майже до Києва, і Гуня рушив в напрям Полтави.
- Під Лубнями, Гуня і козаки зазнали значну поразку, та рішили відступити до Дніпра.
- В той критичний час, багато повстанців покинуло запорожців, та далися втікати на границю Московського князівства.

④ ПІД ПРОВОДОМ П. БУТА (1637 р.) та Я. ОСТРЯНИНА (1638 р.)

Повстання під проводом П. Бута (Павлюка) у 1637 р.

- Напрямок руху повстанців під проводом П. Бута (Павлюка)
- Похід повстанського загону К.Скидана й С. Биховця
- Напрямок руху польського війська на чолі з М. Потоцьким
- Битва під Кумейками
- Облога повстанського загону П. Бута (Павлюка) в Боровиці 10—14 грудня 1637 р.
- Відступ повстанців до Січі

Повстання під проводом Я. Острянина (Остряниці) у 1638 р.

- Напрямок руху повстанських загонів на чолі з Я. Острянином (Остряницею)
- Напрямки руху польського війська: на чолі з М. Потоцьким
- на чолі з Я. Вишневецьким
- на чолі зі С. Потоцьким
- Місця і дати найважливіших битв
- Облога повстанців у таборі на Старці 12 червня—29 липня 1638 р.
- Напрямки відступу повстанців

- З кінцем травня 1638 р. гетьман Гуня зустрів польські війська коло Жовнина.
- Тут Гуня з козаками зазнали велику поразку.
- Остряниця зі своїми козаками вважав що війна програна подався на Слобідську Україну (під контролею Московського царя).
- Гуня із запоріжцями подався на Дніпро, де поставили табір.
- Поляки там завели облогу, яка тривала 2 місяці.

- 29 липня, Гуня з козаками прорвався через облогу, та подався на Січ, звідки незадовго переїха за річку Дон на Московщині.

- Після повстання 1638 р., польський король видав дуже суворі закони проти козаків.
 - Січ та низових козаків поставлено поза законом;
 - реєстер козаків значно зменшено;
 - всіх козаків не в реєстрі примусово повертали панам на панщину;
 - переслідування селян та православної церкви продовжувалося, а навіть стало сильнішим.

ПІДГОТОВИВ МГС. АНДРІЙ ПЕРЕКЛІТА

ШКОЛА УКРАЇНОЗНАВСТВА
ТОВАРИСТВА
“РІДНА ШКОЛА”
В ДЕТРОЙТІ

2021– всі права застережені